

Els camins del retrobament. L'epistolari entre Josep M. Soriano i Joan Fuster

UN ALAQUASER IL·LUSTRE

La celebració dels 80 anys d'un dels fundadors de *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, Josep Maria Soriano Bessó, que s'acomplirà el proper mes de novembre, és una excel·lent ocasió per a recuperar les cartes inèdites que, entre finals de la dècada dels anys seixanta i principis dels setanta, el jove Soriano envià a Joan Fuster (1922-1992), un dels principals escriptors i pensadors valencians de tots els temps i el principal referent intel·lectual del valencianisme actual (Ortells i Pérez 2022). I també, per a fer memòria dels sis anys en què aquest alaquaser il·lustre es dedicà al periodisme i esdevingué portador de «la notícia viva», tal com en 1974 escrigué el mestre de periodistes Vicent Ventura.

D'aquesta manera, entre els 24 i els 30 anys, abans de convertir-se en un dels líders del cooperativisme de treball associat, Soriano destacà com «el periodista que més volum d'informació canalitzà sobre els canvis socials i polítics que s'estaven produint al país», en paraules de Xavier Serra (2009: 82). I es relacionà amb valencianistes històrics com ara Vicent Ventura i Vicent Andrés Estellés, dels qui enguany celebrem el centenari del naixement; i també, amb Enric Valor, Enric Tàrraga, mossén Vicent Sorribes, mossén Josep Espasa, Raimon, Ovidi Montllor, Joan Fuster i d'altres. Una experiència comunicativa que, com recentment ha afirmat Francesc Pérez Moragón, és segur que aplicà amb posterioritat a la gestió de les cooperatives en què participà, i que li degué resultar ben útil «per representar els equips en què treballava amb una eficàcia particular» (Pérez 2024). Així, doncs, l'etapa cronològica en què, de manera prioritària, centraré el meu estudi és la que va de 1968 a 1974.

Nascut a Alaquàs el 17 de novembre de 1944, Pepe Soriano fou el segon dels cinc fills que tingueren el matrimoni format per Josep M. Soriano Portalés i

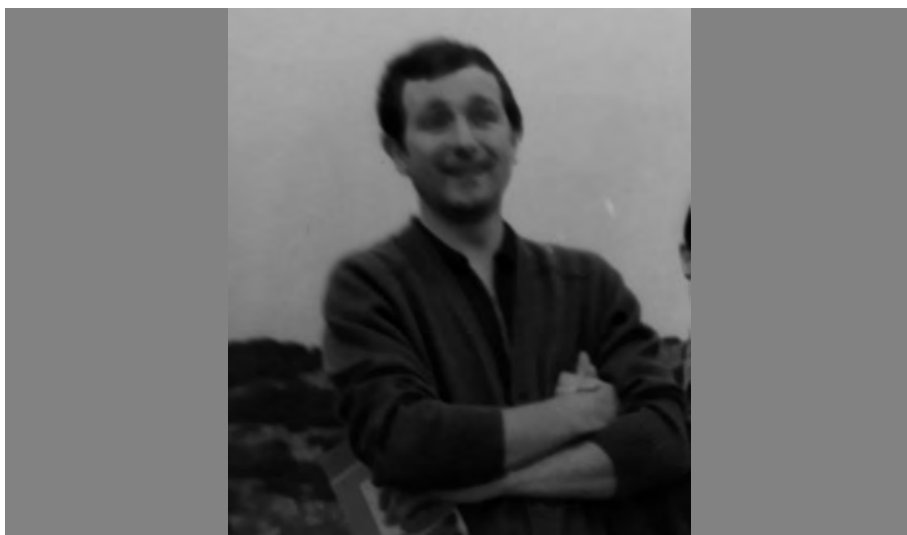
Purificació Bessó Peiró. A les dècades dels 40 i 50 del segle passat, la major part de la població infantil deixava d'estudiar abans de complir els dotze anys per a posar-se a treballar. Però, contra el que era norma i per voluntat de son pare, Soriano fou matriculat, per a realitzar els estudis previs al batxillerat, a les Escoles Professionals de Sant Josep. «En acabar el curs, es va presentar, amb èxit, a la prova que feien els jesuïtes per tal d'admetre com a becaris alguns alumnes al seu col·legi» (Serra 2009: 86). I, de manera paral·lela, a finals de 1961 entrà a formar part de la Joventut Agrària i Rural Catòlica (JARC), un dels moviments especialitzats d'Acció Catòlica (Pérez 1999). El pas fou possible gràcies a l'amistat que son pare mantenia amb mossén Josep Alba i Alba, rector de Massanassa i responsable diocesà de la JARC (Roca 2000).



Josep M. Soriano en una imatge de joventut

És així que, tal com Soriano ha explicat diverses vegades, la seua primera etapa juvenil estigué marcada per dues persones: el progenitor, un home d'una profunda religiositat i fervent admirador de la Dreta Regional Valenciana de Lluís Lúcia; i el capellà Josep Alba, una de les persones que més i millor va contribuir a la difusió de l'esperit del Concili Vaticà II entre la diòcesi valentina. D'aquesta manera, fou per voluntat de son pare que en 1962 es matriculà a la Facultat de Dret, en un moment en què era quasi una excentricitat que els jóvens d'Alaquàs realitzaren carrera universitària; i, d'una altra banda, fou per invitació de mossén Alba que, un any abans d'iniciar els estudis superiors, començà a assistir a les reunions de la JARC, una de les branques de l'anomenat «apostolat laic».

A la Facultat de Dret –«feia deu o dotze anys que ningú al poble –pobre ni ric– no havia estudiat a la Universitat» (Serra 2009: 85)– realitzà els primers contactes amb els cercles del valencianisme cultural de l'època, sobretot a través de la revista *Concret* i d'unes rutes universitàries o excursions civicopatriòtiques que cridaren poderosament la seua atenció. I també s'adonà que els estudis jurídics no satisfieien les seues expectatives personals i laborals. Pel que se sentia realment atret era pel món econòmic i empresarial. Però, en aquell moment, no hi havia possibilitat d'estudiar aquestes disciplines a València; i fou així que, al següent curs, es matriculà en l'Escola de Periodisme de l'arquebisbat –sense deixar, però, l'estudi de les Lleis.



Josep M. Soriano, quan era membre de la JARC

Sens dubte, el periodisme satisfieia millor el seu caràcter curiós i desimbolt. El nostre protagonista l'havia descobert a la JARC, a través de la publicació diocesana *El Acampado*, de la revista local *La Voz de la Juventud* –que entre 1962 i 1963 es confeccionà a Alaquàs i que, bàsicament, dirigia ell (Roca 2021b)– i de la publicació comarcal titulada *Parlem. La Veu del Pla de Quart*, que en 1966 aconseguí publicar dos números –un de tercer quedà preparat i inèdit– i que també encapçalava Soriano (Roca 2021a).

Durant el curs 1966-1967 «acabà la carrera de Dret, cursà els estudis de periodisme i fou un dels elements més actius de la JARC, organitzant campaments d'estiu, escrivint en revistes, formant part de les comissions diocesanes...» (Serra 2009: 94). Fins i tot es matriculà en la Facultat d'Econòmiques, que s'acabava de crear a València; i en la qual, però, no fructificà. Entre d'altres coses perquè, durant la tardor de 1967, li arribà el moment de complir amb el servei militar. Mentre era al quarter de Paterna fent la instrucció prèvia a l'anomenada «jura de bandera», un company de l'Escola de Periodisme li explicà que un comandament buscava un soldat que poguera fer-se càrrec de la revista militar *El Palleter*. Així que Soriano fou traslladat a València ciutat, a l'edifici de Capitanía General, on començà a exercir com a «periodista» amb l'alegria i sol·licitud que li comportà desfer-se de les molèsties de la disciplina militar: instruccions, guàrdies, imaginàries, etc.



Josep M. Soriano, quan tenia al voltant de 30 anys

L'INICI DE L'ACTIVITAT PERIODÍSTICA

En aquella situació de comoditat, podríem dir, i com que disposava de les vesprades lliures, li oferiren treball en una agència de publicitat anomenada Canut-Bardina, una empresa que gaudia d'un cert prestigi i que li permetia disposar d'uns ingressos gràcies a un treball vinculat al periodisme. Però, vet ací que, dos mesos després, quan més relaxat es trobava, arribà a Capitanía un informe elaborat per l'Ajuntament d'Alaquàs en el qual, en base a la seua activitat al si de la JARC, Soriano era qualificat com a persona «desafecta al règim». Ho explicà, amb encert i detall, Xavier Serra (2009: 95-98). Com a conseqüència d'aquell text, i en senyal de càstig, fou enviat novament al quarter de Paterna. Amb tot, els responsables de l'agència Canut-Bardina varen ser comprensibles amb ell, i permeteren la seua absència de l'oficina sempre i quan tirara endavant la faena que li encomanaven d'editar dues revistes comercials.

En 1968, realitzant encara el servei militar, ja devia haver decidit que es dedicaria al periodisme. I per això s'oferí com a col·laborador de dos mitjans de comunicació catalans: el setmanari *Tele/estel* i la revista *Oriflama*, que editava el bisbat de Vic. La resposta que obtingué per part dels responsables d'aquesta segona publicació fou positiva, i de la nit al matí fou investit com a corresponsal valencià d'*Oriflama*. Així, inicià una col·laboració estable que, per tal d'evitar nous problemes amb les autoritats militars, signava amb el pseudònim de «Ribes Sornosa», conformat a partir de l'alteració de les síl·labes dels cognoms Soriano Bessó.

A partir d'aquell moment, en les pàgines d'*Oriflama* el nostre protagonista «donà notícia de tot allò que es bellugava al País Valencià per sota de la crosta oficial: la Nova Cançó, les noves generacions d'universitaris, els nous poetes, la renovació propugnada dins l'Església per alguns sectors...» (Serra 2009: 99). Com que eren refrescants i valents, els seus articles i reportatges cridaren l'atenció de dos prohoms del valencianisme cultural: Vicent Ventura i Joan Fuster, que li proposaren assumir tres corresponsalies més: les dels diaris *La Vanguardia* i *Destino* i la de la revista *Tele/eXprés*; de les quals, amb anterioritat, se n'havia fet càrrec Joan Josep Pérez Benlloch. I fou així com, des de 1968 i fins a 1974, Soriano es convertí en la veu valenciana en els diaris i revistes de Barcelona. I com establí relacions personals i professionals amb Ventura i Fuster, que esdevingueren els seus mentors. Com de seguida podrem comprovar, les epístoles que ens ocupen són un eloqüent reflex d'aquelles relacions.



NOSALTRES ELS VALENCIANS

ELS SOLS» DE SUECA:

AVANT LA «NOVA CANÇÓ» VALENCIANA

Sembla que la «nova cançó» va donant passos endavant per les comarques valencianes. Després de l'Aplec de la Ribera, que varen reunir-se els elements més destacats de la cançó al país, les actuacions han anat empujant-se pertot arreu. El grup «València-Folk» continua amb les seves sessions setmanals a la Societat Coral el Miculet; «Els Sols» de Sueca, amb Araceli i amb Enric Orteg

mateixa Sueca, a Cullera, a Polinyà del Xúquer, etc. Félix Stop ha actuat dues vegades pels pobles de la Ribera, i en general per tota la comarca es respira darrerament un aire d'atenció per totes aquestes iniciatives.

Havem xerrat una bona estona amb «Els Sols» de Sueca, i sembla que hi ha el decidit propòsit de muntar una petita organització que possibiliti aquestes actuacions molt més sovint del que es fa. Per al 18 de gener, per exemple, s'ha preparat una actuació conjunta a Alberic i hom vol que allò sigui l'inici d'una inacabable tournée pels pobles

dels país. Aquests nois de Sueca — Manolo Lledó i Virgili — fa uns mesos portaven amb els altres companys un atapeït programa de projectes, que es va desfer inesperadament dies després del festival que organitzaren a Sueca (varen tenir un accident de cotxe). A conseqüència d'això els han sortit certes dificultats econòmiques que ara tracten de remuntar amb l'ajut d'alguns companys.

Diuen que han rebut moltes atencions per part de Ràdio Alzira, i que tenen intenció d'anar donant recitals en tots els llocs on els criden, en col·laboració amb els restants grups i cantants.

Pel que es pot comprovar anem ja comptant amb certes realitats simptomàtiques en aquests cercles de música popular.

RAIMON AL PAÍS VALENCIÀ

Després d'una prolongada absència, Raimon ha tornat entre nosaltres. Fa uns mesos va cantar a Castelló, pel novembre a Alacant, i ara, a vespres de Nadal, tota una setmana al saló de «Studio», de València-ciutat.

Precisament a Alacant, on l'impacte de la trajectòria conscienciatzadora del nostre cantant havia estat menys notable, aquí, precisament aquí, els periòdics varen fer-se ressò de l'acte i prestaren una gran atenció a la figura dels protagonistes del recital (Raimon cantava amb en Pi de la Serra). En canvi, a València-ciutat, on l'estada fou de tota una setmana, la premsa local es va dedicar impudènciament a fer d'estruc. Davant un fet així, sobre els comentaris; tothom sap, o deu saber, per on van els trets i també sap, almenys, on té la mà esquerra. I queda clar que com a joves no podem acceptar tranquil·lament allò que diuen que cada poble té — en premsa, en institucions, en respecte, en llibertat... — el que és mereix.

Finalment, val a dir que al nostre cantant li calia una major amplitud de procedència del públic assistent als recitals. Ja sabem les dificultats que envolten les seves actuacions, però hom no acaba de trobar-se satisfet veient-hi només els estudiants esquerrans i els fills de papà insatisfets,



Manolo Lledó i Virgili, «Els Sols» de Sueca, dos joves que volen portar el folk per tots els indrets del país.

aplaudint-lo. Sembla com si, entre aquests cercles concrets, circules la notícia que el consum dels revisius que porten les cançons del Raimon, fos el purificant més adient del mercat per a tranquil·litzar consciències. I mentrestant els joves rurals, els obrers i menestrels, la joventut que no arriba als plantejaments d'alta espe-

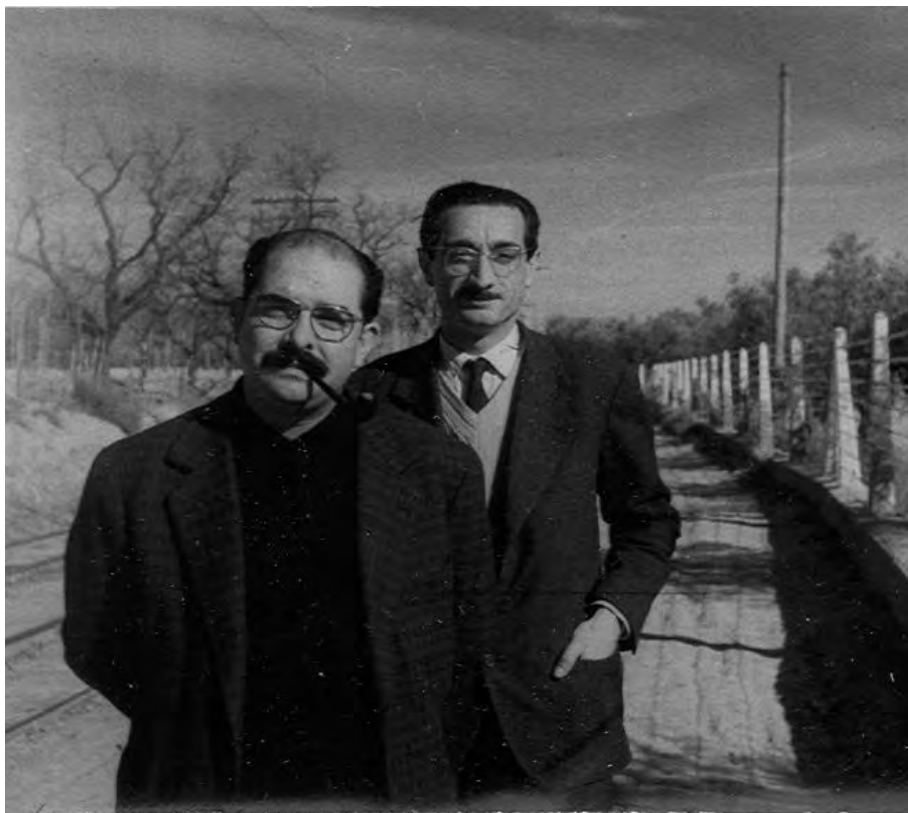
culació cívica, es mantenen arraconats en el «te quiero y te adoro» dels grenyuts de torn.

Cal, urgentment, que entre tots tractem d'explorar l'audiència, si de debò volem que la veu d'en Raimon sigui la veritable veu del nostre poble.

J. M. SORIANO
I BESSO



Col·laboració de Josep M. Soriano al núm. 91 de la revista *Oriflama* (gener de 1970)

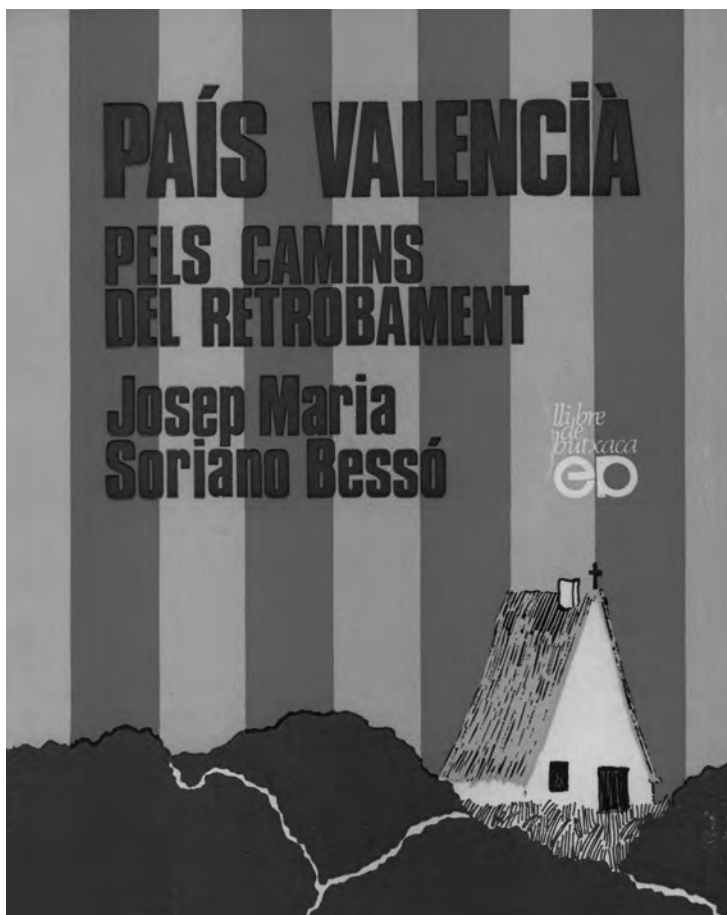


Vicent Ventura i Joan Fuster en una imatge de la postguerra

Així, i pel que fa als vincles que va establir amb el primer d'aquests homenots, el nostre protagonista n'ha donat compte recentment a través de l'article titulat «Vicent Ventura, el meu mestre», que veié la llum el passat mes d'abril en el quadern que el número 501 de la revista *Saó* dedicà al centenari del castellonenc. Allí Soriano assegurà que, «en la meua activitat periodística, en els anys de la meua joventut, vaig tindre un mestre, un guia que em va ajudar i m'orientà en els sis anys del meu compromís informatiu, en aquells turbulents anys del tardofranquisme». I també, que la relació s'inicià durant l'època d'estudiant universitari, abans de fer el servei militar; i que fou Ventura qui li «facilità fer les pràctiques, en el darrer curs de l'Escola de Periodisme, en el setmanari *Valencia Fruits*, amb J. J. Pérez Benlloch i Don Martí Domínguez» (Soriano 2024: 26).

LA NOTÍCIA VIVA DEL PAÍS VALENCIÀ

D'una altra banda, de l'estima i consideració en què Ventura tenia el treball del periodista d'Alaquàs, n'és un exemple diàfan i eloqüent el pròleg que redactà com a encapçalament del llibre que, amb el títol *País Valencià. Pels camins del retrobament*, Soriano publicà en 1974 a l'editorial Pòrtic, de Barcelona; i que contenia una àmplia selecció dels articles, entrevistes i reportatges que, sobre l'actualitat valenciana, havia donat a la llum en les columnes de les anteriorment esmentades publicacions periòdiques.



Coberta del volum *País Valencià. Pels camins del retrobament* (1974)

En aquell text preliminar, tan emblemàtic i expressiu, Ventura qualificava el nostre protagonista com a «periodista brillant» i «professional excel·lent», alhora que parlava d'«el periodisme que va més enllà»; i apuntava que «el periodista de debò» és aquell capaç «de respectar la llibertat del lector perquè es faça la seua pròpia idea de cada qüestió». A propòsit, també asseverava que, al País Valencià, no hi havia massa ocasions de practicar aquest tipus de periodisme: mitjans «que ara semblen decidits a posar-se en la línia de periòdics regionals, eren en altre temps tancats a periodistes “inquiets”, dels quals es temia, amb raó, que alterarien l'immens avorriment en què havien acordat mantenir-se», escrivia Ventura (1974: 12) amb notable ironia.

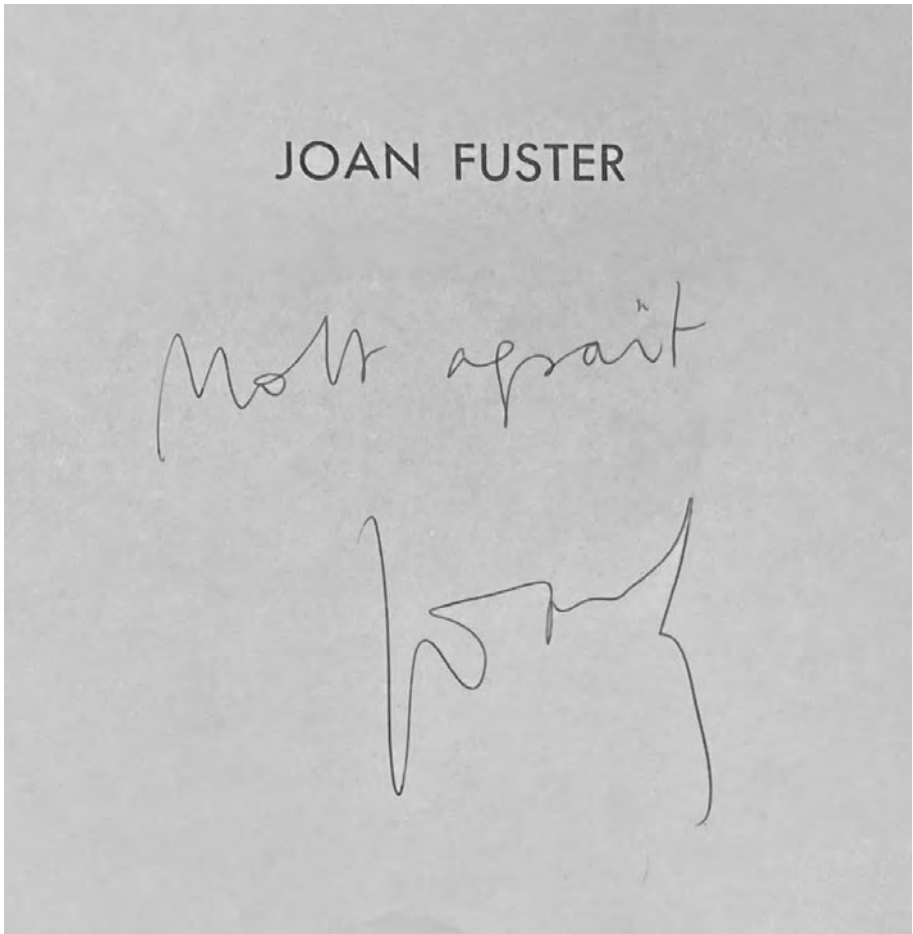
En aquest sentit, destacava que «el cas de Soriano Bessó era un dels més brillants i notoris», juntament amb els de Joan Josep Pérez Benlloch, Ferran Vidal, Maria Lluïsa Ortega, Jaime Millàs i encara d'altres. I lloava, esperançant, l'esforç que el jove alaquaser havia realitzat per portar, «a tot arreu on ha pogut, la notícia viva del País Valencià. Del seu retrobament, que constitueix un esforç cada vegada més ample i que inclou cada vegada més gent». Que era, a la fi, la idea que, segurament, més desitjava remarcar Ventura: la urgència d'impulsar un periodisme «una mica més elaborat, una mica més permanent», capaç d'«interessar més gent en la informació sobre fets que ho necessiten» (Ventura 1974: 14). És a dir, la urgència de crear un públic ampli, crític i de qualitat.

El pròleg acabava subratllant la importància de publicar més llibres com aquell, «per tal que la gent d'aquí i d'allà –d'aquí, especialment– s'adone de com són de difícils els camins del retrobament que anem fent, avançant malgrat tot –i gràcies al treball de persones com Soriano Bessó– un poc més cada dia» (Ventura 1974: 15). Eren els camins, resulta evident, «d'un país que ja anem fent», tal com cantava Raimon.

LES CARTES DE SORIANO A FUSTER

Pel que fa a Joan Fuster, sembla clar que Soriano degué entrar en contacte amb ell a través del propi Ventura. De fet, convidat pel castellanenc, el periodista alaquaser participà en algunes de «les trobades que feien Ventura i Fuster els dilluns, a última hora de la vesprada, al quiosc Dàvila, al passatge de la Sang». Les col·laboracions a la revista *OriFlama* li facilitaren la connexió amb el món universitari i valencianista. I fou així que, un dia, «Joan Fuster em va suggerir que, a més a més de les cròniques a *Destino*, enviara algun reportatge llarg sobre temes d'interés periodístic que els diaris de València ignoraven» (Soriano 2024: 27-28).

Soriano no sols enllestia articles i reportatges per a *Orifloma* i *Destino*, sinó que exercia com a baula de connexió entre l'actualitat valenciana i les publicacions catalanes. És així com cal entendre el primer dels nou textos epistolars que l'alaquaser envià a l'assagista, i que actualment es conserven a l'Espai Fuster de Sueca. A més d'aquells escrits, el nostre protagonista també serva la targeta autògrafa –«Molt agraït», s'hi pot llegir, juntament amb la signatura– que l'autor de *Nosaltres, els valencians* li envià en una data indeterminada, potser en 1987 (després explicaré per què ho crec així).



Targeta d'agraïment que Joan Fuster envià a Josep M. Soriano

Així, doncs, el primer testimoni escrit que aporta informació sobre la relació personal i intel·lectual a la qual fem referència és un telegrama datat el 25 d'octubre de 1968, en el qual es llig: «*Oriflama* espera envíe escrito rápido. Soriano». I que, amb molta probabilitat, ha de fer referència a algun article que Fuster devia escriure i que el nostre protagonista seria l'encarregat de fer arribar a la «revista de la joventut» del bisbat de Vic.

UNA ENTREVISTA AMB NÚRIA ESPERT (1969)

La següent comunicació epistolar és una carta datada dos mesos i mig després, el 9 de gener de 1969. Soriano hi explicava a l'escriptor de Sueca els motius pels quals havia retingut els fulls d'un article fusterià que, amb molta probabilitat, l'alaquaser devia haver enviat al diari *Tele/eXprés*. El cas era que, des de Barcelona, havien demanat al corresponent «fer unes holandeses d'entrevista amb Núria [Espert]», que aquells dies es trobava a València. I Soriano va pensar que li «seria de profit retindre unes hores les seues [de Fuster] fulles fins que tinguera enllestida l'entrevista», segurament perquè volia aprofitar la presència de l'actriu catalana per a escriure sobre el món teatral a València. Això explica la referència a la societat-teatre Studio, una plataforma cultural i progressista que es trobava situada en el carrer Taquígraf Martí i que nasqué per iniciativa de Josep Antoni Noguera; i a la qual estaven vinculats diversos joves que en alguns moments es mostraren dissidents del PCE, com ara Vicent Vergara. Tal com em va narrar Soriano en l'entrevista que mantinguérem el passat 18 d'abril, anys després, el teatre Studio fou traslladat al carrer Quart 23, a la seu del València Cinema.

Pel que fa a l'entrevista amb l'actriu, l'alaquaser explicava a Fuster que, més que no centrar-se en la personalitat d'Espert, «he [a]profitat l'escrit per estendre'm en algunes consideracions sobre l'Studio i el tracte que dispensa a la seua persona l'estament oficial de la ciutat»; a la persona de Fuster, cal entendre. I per això afegia: «Si tinguera algun inconvenient o no trovara apropiat o convenient aquesta referència –pel que fora–, me ho fa saber i ho llevarem. Allà a Barcelona sembla que són al corrent, més o menys. Però crec que ja és hora que ho sàpiguem per altres procediments. També al *Tele/eXprés* –dubte ho publiquen, per altres raons– vaig intentar fer alguna referència a l'hostilitat i al malvirament».



L'Espai Fuster, a Sueca, ret homenatge a un dels més grans intel·lectuals valencians de tots els temps

En aquest sentit, i per tal d'entendre millor aquestes paraules, cal recordar que, amb posterioritat a la publicació dels volums *Nosaltres, els valencians* i, sobretot, *El País Valencià* –tots dos de 1962–, la premsa valenciana inicià «una campanya contra l'obra i l'autor que s'inicià a *Jornada* a finals de gener de 1963 i va prendre tota la virulència a partir del 2 de febrer» (Ortells i Pérez 2022: 268). Una campanya extremadament hostil contra Fuster que fins i tot inclogué la crema en efígie de l'escriptor el 9 de març d'aquell any, durant la cavalcada del ninot de les falles. I que el portaria a ser «polèmic ja per sempre» (Ortells i Pérez 2022: 241).

En darrer terme, cal assenyalar que, significativament, la carta finalitzava manifestant que Soriano es trobava «molt agraït, i en ganes de parlar i adrependre». Parlar amb Fuster per a aprendre d'ell, és clar. D'una altra banda, cal remarcar també que, en aquella època, l'alaquaser parlava de vostè a l'escriptor de Sueca. Cosa que, com veurem, canvià algun temps després.

LA COL-LABORACIÓ A *DESTINO* (1969)

Tot i que la següent epístola de Soriano a l'escriptor de Sueca no porta data, pel que s'hi diu i els temes que s'hi tracten és possible ubicar-la cronològicament en el primer semestre de 1969. El periodista d'Alaquàs li comentava que, el dilluns anterior, l'havia buscat a València, sense èxit, però. «A més que hagués agraït una estona de "xarrera" amb vosté, volia ficar-lo al corrent de les meves intencions vers *Destino*», manifestava. D'on es pot deduir que la carta degué ser redactada durant els moments previs a l'inici de les col·laboracions de l'alaquaser en aquell diari. Continuava així: «Tinc a punt d'enviar una primera crònica per allò que crediu "Postal de València": es tracta de informar a la gent sobre els intents del municipi de València d'anexionar-se Paterna, Burjasot i Mislata. Fa alguns dies vaig comentar-ho amb Ventura i ho va trovar interessant». Circumstància que acredita que Ventura exercí com a mentor i conseller de Soriano durant aquells anys. I també, que, indirectament, esperava conèixer el parer de Fuster al respecte.

D'una altra banda, el d'Alaquàs demanava expressament a l'autor de *Nosaltres, els valencians* que escriguera «al senyor Vergés», propietari de *Destino*, «per a què no els arribés el meu escrit "a pit descobert"». És a dir, que, segurament, desitjava que Fuster en realitzara l'oportuna presentació o recomanació. Siga com siga, com a remat li deia que «fa uns dies vaig escoltar a Ovidi Montllor», el cantautor d'Alcoi, que realitzà una actuació al teatre Studio. «Eu!, què filigrana...», era el comentari amb què tancava la carta i transmetia l'impacte que li havia provocat escoltar l'actuació musical de l'autor de «La fera ferotge», a qui Soriano, per cert, entrevistà. El text d'aquesta entrevista, que originàriament veié la llum a *Oriflama*, es pot llegir a les pàgines 72-75 del llibre *País Valencià. Pels camins del retrobament*.

LA COMUNICACIÓ DEL CASAMENT I EL QUIOSC DÀVILA (1969)

La següent comunicació –la quarta– de Soriano Bessó que es conserva a l'Espai Fuster és unes setmanes posterior. Es tracta de la targeta d'invitació a la cerimònia de casament del nostre protagonista amb Rosa Raga Pons, originària de Massanassa (l'Horta Sud), el municipi on, a partir d'aquell moment i fins a l'actualitat, Soriano fixaria la seua residència habitual. D'aquesta manera, sabem que el sagrament del matrimoni tingué lloc el 20 de juliol de 1969 en l'església parroquial de Sant Pere Apòstol de Massanassa; i que estigué oficiat per mossén Josep Alba, consiliari de la JARC, com ja ha sigut dit.



Mossén Josep Alba (1912-1998), consiliari de la JARC i mentor de Josep M. Soriano

D'una altra banda, el 5 de novembre de 1969 el periodista s'adreçà novament per escrit a Fuster per a comunicar-li que havia «pasat per Dàvila i he vist que ahir no va agafar el sobre que li havia deixat. Li l'envie per correu». És a dir, que, dies abans, Soriano devia haver deixat al quiosc de Dàvila –el lloc on, els dilluns, es trobaven Fuster, Ventura i d'altres valencianistes per a conversar i canviar impressions– un sobre amb algun text o texts i una imatge perquè l'escriptor de Sueca els revisara. Així es dedueix del que escrigué a continuació: «Veja què li sembla. Canvie tot el que crega convenient. Àdhuc els titulars, clar. Què li sembla la ilustració que acompanye?». A quin text amb «titulars» devia referir-se Soriano? Doncs, segurament, a un article o reportatge destinat a alguna de les publicacions de les quals era col·laborador. Cosa que reforça el paper de guia i mentor que Fuster exercia en referència a l'activitat periodística de Soriano.

EL TREBALL A LA REDACCIÓ DE *GORG* (1971)

La sisena epístola que es conserva fou escrita en un paper amb encapçalament de la revista *Gorg*, i porta data del 25/2 (és a dir, del 25 de febrer, sense especificar-ne l'any). Com que sabem que la publicació periòdica començà la seua incerta singladura en juny de 1969, i com que «la intervenció de Soriano en la revista *Gorg* [...] es produí a partir del número 11 (setembre del 1970)» (Serra 2009: 103), això significa que, amb molta probabilitat, la carta degué ser redactada el 25 de febrer de 1971. En ella, Soriano preguntava a Fuster si es recordava «del treball sobre les falles per al *Destino*». A la qual cosa afegia: «Vaig quedar amb l'amo Vergés que li ho enviaria per a finals d'aquest mes. El dilluns passat no hi vaig enrecordar-me de fer-li memòria. Crec que el dilluns es podrà fer la reunió. No? Ja ens vorem, en eixe cas». D'on podem deduir que el periodista devia haver preparat un article sobre les falles per a *Destino*, i volia que Fuster li'n donara l'opinió. Per això al·ludia a la següent reunió informal que, com sabem, la majoria de dilluns es produïa al quiosc Dàvila del carrer de la Sang de València ciutat.

Així mateix, la carta incorporava una postdata en la qual Soriano esmentava a la conversa que havia mantingut amb l'editor i activista cultural Eliseu Climent: «I no m'enrecordí, al dir-me que tenia que vore'l, de que [Climent] li portara aquest encàrrec». És a dir, no s'havia recordat de dir al propietari de l'editorial Tres i Quatre que fera memòria a Fuster de l'article pendent per a *Destino*. L'epístola conclouïa de la següent manera: «Ara em trobe tot sol al *Gorg* –cosa estranya– al nou despatx del carrer de Russafa i m'ha vingut al cap. El número està en màquines i me permeten aquestos luxes».



Josep M. Soriano en una imatge dels anys noranta

D'una altra banda, i en referència als treballs que el nostre protagonista desenvolupà, entre setembre de 1970 i abril de 1972, al si de la revista *Gorg*—que estava dirigida pel gramàtic i literat Enric Valor i tan sols tenia permís de les autoritats franquistes per a funcionar com un periòdic que publicava recensions de novetats literàries—, Xavier Serrà (2009: 103) escrigué: la intervenció de Soriano «fou, tot aquest temps, una intervenció anònima, amagada, perquè l'aparició d'un periodista en els crèdits de la publicació podia alertar les autoritats: conduir-les a

la conclusió —a què finalment arribaren— que en *Gorg* es volia fer també periodisme i no només literatura. Progressivament, Soriano introduí en la revista algunes novetats en el disseny tipogràfic i amplià el cercle de col·laboradors. A través de les novetats bibliogràfiques, intentà que es parlés dels problemes del sector citrícola, de la industrialització del país, del creixement urbanístic... En definitiva, dels temes que apareixen habitualment en una revista d'informació general».

LA CRISI DE *GORG* (1972)

En el transcurs d'una nova epístola —la setena—, un any després, el 29 de març de 1972, Soriano es posà novament en contacte amb Fuster, aquesta vegada per a enviar-li un text que, segurament, havia de veure la llum a *Gorg*: «Em va dir vosté que abans de publicar l'entrevista del Ventura Melià volia pegar-li una ullada. Aquí la té, i ja em dirà què fem». D'on es dedueix que Rafael Ventura Melià devia haver fet una entrevista a l'escriptor de Sueca. I que Fuster degué demanar a Soriano que, abans de publicar-la, li la passara per a llegir-la.

Amb tot, la part més sucosa i expressiva d'aquella carta està integrada per l'acomiadament, on es pot llegir: «Salut i collons per aguantar. És quelcom que em desitge per a mi, i que, observament, ho desitge per a tots. Cada volta més em trobe més una merda inaguantable dins d'aquest merder indescriptible i enlluernat. Ja vorem». A quins motius devia obeir l'emprenyament de Soriano? I quin era aquell «merder indescriptible i enlluernat» que l'havia tret de

polleguera? Doncs, molt probablement, aquelles paraules al·ludien al fet que, a principis de 1972, «aparegueren per la redacció de la revista [*Gorg*] uns joves estudiants dels darrers cursos de Filosofia i Lletres, admiradors inflamats de l'obra i la vida de Terenci Moix, que volien fer crítica literària» (Serra 2009: 103).

Tal com recordava mesos enrere Soriano, en un primer moment la presència d'aquells joves entusiasmà el director, Enric Valor, que –cal no oblidar-ho– era literat. Però fou el cas que de seguida el periodista d'Alaquàs s'adonà que el criteri d'aquells estudiants –Amadeu Fabregat i Rafael Ventura Melià– era radicalment diferent al seu. «Soriano maldava per obrir la revista, per donar-li una amplitud de temes que la fes interessant al lector corrent», mentre que «els joves volien fer una revista de crítica literària per a elits universitàries, és a dir, una revista invendible i il·legible» (Serra 2009: 103).

El nostre protagonista, que comptava amb el suport de Joan Senent –propietari de *Gorg*– i de Vicent Ventura, s'oposà a seguir el joc a Fabregat i Ventura Melià, que al seu torn comptaven amb el recolzament d'Ernest Lluch, aleshores catedràtic a la Facultat d'Econòmiques (és a dir, una autoritat acadèmica). I el resultat fou el que ja podem imaginar: una sèrie de friccions que posaren en perill la continuïtat de *Gorg*, una publicació ja de per si dèbil i precària. «Amadeu Fabregat començà a maquinari per tal de posar els col·laboradors habituals de *Gorg* en contra de Josep M. Soriano, però no aconseguí prou adhesions i fracassà» (Serra 2009: 104). Amb tot, devia fer temps que la revista estava en el punt de mira de les autoritats franquistes. I en abril de 1972 fou prohibida per la delegació provincial del Ministerio de Información y Turismo.



LA PUBLICACIÓ DE *PELS CAMINS DEL RETROBAMENT* (1974)

La següent carta –la huitena– de Soriano a Fuster és la més extensa de totes. Datada el 20 de febrer de 1974, el periodista d'Alaquàs l'aprofitava per a informar a l'escriptor de Sueca que, el dia anterior, havia vist Enric Beltran al quiosc de Dàvila; «i l'encomaní et diguera que necessitava parlar amb tu. Com que no disposesse de massa temps –un segon xiquet carrega molt més del que jo creia–, li vaig explicar de què anava, per si et veia». Així, el primer que crida l'atenció, d'aquest inici de l'epístola, és que Soriano havia passat a tutejar Fuster –com a conseqüència de l'amistat que s'havia generat entre ells dos, s'entén¹; i el segon, que pocs mesos abans –en desembre de 1973, concretament–, el nostre protagonista havia sigut pare per segona vegada. D'una altra banda, cal apuntar que, com va recordar Soriano en l'entrevista del passat 18 d'abril, Enric Beltran era un veí de Sueca que solia portar Fuster a València en el seu cotxe.

La carta continuava al·ludint a un «recull d'entrevistes i de reportatges». «Els de Pòrtic sembla que l'han editat per fi. Així m'ho varen comunicar per telèfon dies arrere, al temps que m'anunciaven que m'anaven a enviar 25 exemplars, i m'ho acaba de confirmar un amic que ha estat recentment a Barcelona», assegurava Soriano. Evidentment, es referia al llibre *País Valencià. Pels camins del retrobament*, que veié la llum a l'editorial Pòrtic, de Barcelona, a principis de 1974, i que com sabem havia sigut prologat per Vicent Ventura.

El nostre protagonista no sols comunicava la bona nova a l'escriptor de Sueca. També li demanava consell sobre «què convé i què no convé dir allà a Barcelona, si aprofitant un pròxim viatge em faig entrevistar per algun amic». És a dir, per quins viarany s'havia de desenvolupar la promoció del llibre. I no sols a la Ciutat Comtal, sinó també a la del Túria. En aquest sentit, el periodista d'Alaquàs encara li demanava parer sobre «què es podria o què convindria fer cara a València (no escarotar l'asunte i fer relacions públiques als diaris per a què parlen, o al contrari, anar a connectar amb el públic valencianiste passe el que passe)». Amb «no escarotar l'asunte» potser cal entendre no alterar els secessionistes i anticatalanistes valencians, que per aquella època començaven a prendre força social i política. «Quina imatge cal donar ara del País, tenint en compte que al llibre se'n dona una molt concreta ja en part superada», preguntava Soriano. En el fons, el que feia era traslladar a Fuster els interrogants i les inquietuds que l'assaltaven

¹ La carta incorpora una nota final en la qual es pot llegir: «M'he decidit a parlar-te de tu, després de llegir aquelles coses tan tenebroses i sentides que sortiren al diari a propòsit "dels tractaments" i les canyes que els envolten. Conste que a mi no m'agrada fer patir a ningú».

davant l'aparició del volum, amb l'objectiu de rebre consell d'una persona que, per aquell temps, ja havia publicat diverses desenes de llibres. «Tractaré d'acostar-me a Sueca el dissabte de vesprada; i si no, podria fer-me el dilluns amb tu, aprofitant el teu viatge a València? Telefona'm a un d'aquests números», rematava.

UNA NOVA ETAPA PERSONAL I PROFESSIONAL

Una miqueta paradoxalment, l'aparició de *Pels camins del retrobament* marcà també la fi de l'etapa periodística de Soriano. Des del principi, des dels anys del servei militar, havia compaginat l'escriptura en diaris i revistes amb la dedicació al món del cooperativisme de Treball Associat, on entrà de la mà de Vicent Diego, de Catarroja, a qui havia conegut en les comissions diocesanes de la JARC. Així, fou l'amistat amb ell el que portà el nostre protagonista a involucrar-se en una cooperativa d'habitatges que realitzà promocions a Alaquàs, Benifaió i el barri de la Malva-rosa (Serra 2009: 106); i l'equip gerencial de la qual acabà sent integrat per l'administrador Francesc Pons, l'arquitecte Antoni Ferrer, Diego i Soriano.

Com quasi tot en aquesta vida, el compromís de Soriano amb el món cooperatiu fou el resultat d'un procés. I, en aquest sentit, l'any 1970 té una importància



Amb Vicent Soler, rebent el premi Amparo Alabau que li concedí el col·lectiu Alaquàs Debat (2017)

cabdal, ja que marca el moment en què Diego, Ferrer i ell viatjaren fins al municipi basc de Mondragón (Arrasate) per a conèixer de primera mà el model cooperatiu que, amb gran èxit, havia encoratjat el capellà José María Arizmendiarieta, i que havia generat «indústries potents, una xarxa d'escoles –ikastoles– i de comerços –els supermercats Eroski–, una mutualitat laboral –Lagun Aro– i, fins i tot, un banc –Lan Kide Aurrezkia. Un món, en definitiva. O millor, una utopia, perquè la propietat dels mitjans de producció no era ni del capital (absentista) ni de l'Estat. Era dels treballadors: socis-treballadors» (Serra 2009: 109-110).

L'experiència els resultà «enlluernadora». I, a partir d'aquell moment, els joves cooperativistes valencians miraren d'adaptar el model basc a la realitat del seu territori. Fou així com tres anys després, en 1973, posaren en marxa dos centres educatius a l'Horta Sud: la Nostra Escola Comarcal, a Picassent, i l'Escola de Formació Agrícola, a Catarroja. Aquesta circumstància, unida al fet que a finals d'aquell any el diari *Las Provincias* inicià una certa obertura a l'antifranquisme i «el *Levante*, diari del Movimiento, també es començà progressivament a obrir», provocaren que, en un moment determinat, Soriano pensara que, «com a periodista, era ja prescindible; i, a partir de 1974, es dedicà de ple al cooperativisme» (Serra 2009: 114). Així, en els anys posteriors participà en la creació de la cadena de supermercats Consum, en 1975; en 1977, de l'Escola La Florida; i en 1978, de la cooperativa de crèdit Caixa Popular, de la qual, a partir de 1979, esdevingué director general, càrrec que ocupà fins al moment de la seua jubilació.



Amb Presen Sena, rebent el premi Quico Moret que li concedí l'Institut d'Estudis Comarcals de l'Horta Sud (2022)

És això el que explica que, amb posterioritat a 1974, tan sols es conserve una comunicació de Soriano a Fuster. Es tracta d'una targeta datada el 18 de març de 1987, en la qual el d'Alaquàs donava l'«enhorabona pel nomenament com a "conseller"» a l'escriptor de Sueca. És a dir, com a membre del Consell Valencià de Cultura, que havia començat a funcionar en novembre de 1985. Hi afegia Soriano: «Entenc que és un acte de justícia i de normalització, com molts altres encara pendents. Tot i que em trobe lluny del món lletraferit i periodístic, m'enrecorde sovint del "mestre"... Amb una afectuosa salutació». La qual cosa no deixa de ser un reconeixement als anys en què Fuster havia ajudat el nostre protagonista a desenvolupar la seua carrera periodística.

UNA ENORME EMPENTA VITAL

El conjunt d'epístoles que hem pogut recuperar i analitzar posa en relleu dues circumstàncies, si més no. D'una banda, l'important paper que intel·lectuals com Joan Fuster i Vicent Ventura exerciren en l'educació i la promoció de Josep M. Soriano, en particular, i dels jóvens dels anys seixanta, en general. Una nova generació que, en morir el dictador, protagonitzà la transició i la primera etapa democràtica. I d'una altra, el destacat paper informatiu i cultural que, en un moment transcendental –els anys de la fi del franquisme–, exercí el jove



Al claustre del Castell, durant la presentació del volum de *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs* corresponent a 2003

periodista Soriano. Un període i una experiència que, de la mateixa manera que abans ho havia sigut la pertinença a la JARC, no sols li degué resultar determinant per al desenvolupament de la seua tasca al capdavant del cooperativisme de Treball Associat que seguia el model mondragonià, sinó també de l'intens treball cultural que desenvolupà amb posterioritat a 1974.

Així, cal tindre present que, a partir de l'any 1975, Soriano participà directament en les següents iniciatives de promoció social i cultural:

- 1975: la posada en marxa de la revista *Vida Cooperativa*, que inicialment estava destinada als socis de la Cooperativa de Vivendes Populars; i que, a partir de 1978, esdevingué el portantveu del cooperativisme valencià.

- 1976: la fundació de la revista *Saó* (Martínez 2016: 81-83), la degana de la premsa en valencià, que recentment acaba de publicar el seu número 500.

- 1976: la fundació del sindicat Unió de Llauradors i Ramaders del País Valencià; i la posada en marxa de l'Escola de Formació Professional Agrícola de l'Horta.

- 1978: la creació de la revista *L'Horta*, que va dirigir entre els anys 1978 i 1981.

- 1978: la creació de la revista *Camp Valencià*, portantveu de la Unió de Llauradors i Ramaders.

- 1981: la creació de l'anuari *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, que a hores d'ara continua en actiu.

- 1982: la fundació de l'Institut d'Estudis Comarcals de l'Horta Sud (IDECO).

- 1983: la creació del periòdic comarcal *7 Dies de la Comarca*, que veié la llum entre 1983 i 1985.

És per tot això i per més coses encara –per ser una de les persones que, d'una manera més intensa i sostinguda en el temps, ha treballat per la construcció comarcal de l'Horta Sud– que, el 15 de novembre de 2017, el col·lectiu Alaquàs Debat el distingí amb el premi «Amparo Alabau» per la seua aportació econòmica i social; mentre que el 27 de maig de 2022 l'Institut d'Estudis Comarcals de l'Horta Sud (IDECO) li atorgà el XII Premi «Quico Moret», en base al seu intens treball en benefici de la cohesió i la vertebració comarcals.

«L'empenta vital de Soriano deixa esbalaït», escrigué quinze anys enrere Xavier Serra (2009: 104-105); una afirmació que, n'estic segur, subscriurem la majoria dels qui el coneixem. De fet, poques persones deuen haver contribuït, com ell, a configurar el periodisme i el cooperativisme valencians moderns, i a promoure la cultura i el debat: la generació d'idees. A punt de complir els 80 anys, Josep M. Soriano continua sent un home d'acció. I és així que, sense el seu extens i dilatat treball, ni Alaquàs ni l'Horta Sud no serien l'espai d'activitat, efervescència i intercanvi que han sigut durant les darreres dècades. Per molts anys.

BIBLIOGRAFIA

FERRER, VICENT, I SORIANO, JOSEP M. (2001), «Alaquàs. La resistència al franquisme», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, Alaquàs, p. 55-66.

MARTÍNEZ, FRANCESC (2016), *La revista Saó (1976-1987). Cristians i esquerrans nacionalistes*, Publicacions de la Universitat de València, València.

MARTÍNEZ, FRANCESC, I RAMOS, ALFRED (1997), *La premsa local i comarcal de l'Horta Sud (1976-96)*, Institut d'Estudis Comarcals de l'Horta Sud-Mancomunitat Intermunicipal de l'Horta Sud, Torrent.

ORTELLS, SALVADOR, I PÉREZ, FRANCESC (2022), *Joan Fuster: d'un temps, d'un país (1922-1992)*, Institució Alfons el Magnànim-Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, València.

PÉREZ, FRANCESC (2024), «Amb Josep Soriano Bessó, pensant en la gent», www.eldiario.es/cv, 28 de juny.

PÉREZ, ÒSCAR (1999), *Una veu en el camp valencià. Aproximació a la història de la JARC (1957-1981)*, editorial Saó, València.

ROCA, RAFAEL (2000), *L'alba d'un poble. Biografia de mossén Josep Alba (1913-1998)*, Denes, Paiporta.

ROCA, RAFAEL (2018), «L'empenta vital de Pepe Soriano», *A l'ombra del Castell. Escrits sobre Alaquàs i el seu Castell-Palau*, col·lectiu Quaderns d'investigació d'Alaquàs, p. 83-84.

ROCA, RAFAEL (2021a), «Parlem», *Levante-EMV*, 17 de febrer, p. 52.

ROCA, RAFAEL (2021b), «A la recerca d'una veu pròpia. La revista *La Voz de la Juventud* (1962-1963)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, Alaquàs, p. 145-178.

ROCA, RAFAEL (2022), «Pepe Soriano i l'Horta Sud», *Levante-EMV*, 25 de maig, p. 48.

ROCA, RAFAEL (2024), «Ventura i Soriano Bessó», *Saó*, núm. 502, maig, p. 11.

SERRA, XAVIER (2009), «Josep Maria Soriano Bessó, cooperativista», *Biografies parcials. Els 70 al País Valencià*, Afers, Catarroja-Barcelona-Palma, p. 79-121.

SORIANO, JOSEP M. (2020), «Pròleg» a: Roca, Rafael, *Del Castell al cantell. Formes i maneres de ser d'Alaquàs*, col·lectiu Quaderns d'Investigació d'Alaquàs, Alaquàs, p. 11-18.

SORIANO, JOSEP M. (2024), «Vicent Ventura, el meu mestre», *Saó*, núm. 501, abril, p. 26-29.

VENTURA, VICENT (1974), «Pròleg» a: Soriano Bessó, Josep M., *País Valencià. Pels camins del retrobament*, Pòrtic, Barcelona, p. 11-15.